

Z Pyzą poznajemy Polskę

Opracowanie metodyczne Anna Kołodziejczak

Etap edukacyjny:
II etap, klasa IV szkoły podstawowej

Przedmiot:
historia, język polski

Czas trwania zajęć:
2 godziny lekcyjne

Cel ogólny:
Zapoznanie uczniów z ważnymi elementami polskiego dziedzictwa kulturowego na przykładzie Mazowsza i Torunia oraz Łodzi.

Cele szczegółowe:
Uczeń:

- łączy najważniejsze zabytki i symbole kultury polskiej z właściwymi regionami;
- poznaje życie kulturalne regionów Polski;
- określa temat i główną myśl tekstu;
- opowiada o przeczytanym tekście;
- doskonali ciche i głośne czytanie;

- pracuje z mapą i potrafi wskazać na niej poznane miejsca;
- doskonali różne formy zapisywania pozyskanych informacji.

Metody i formy pracy:
Ale kino!, pogadanka, aktywizujące oparte na działaniu; praca indywidualna i z całym zespołem

Środki dydaktyczne:
film *Pyza* w reżyserii Lucjana Dembińskiego (1959), fragment książki Hanny Januszewskiej *Pyza na polskich drózkach*, karty pracy – mapki konturowe Polski w formacie A5, kolorowy papier samoprzylepny, ołówek, nożyczki, komplet kredek, klej, odtwarzacz, ekran

Słowa kluczowe:
Pyza, animacja, Toruń, Mazowsze, Łowicz, Łódź, Miasto Filmu UNESCO, tradycja, region, strój ludowy, wycinanka, pierniki

Przebieg zajęć

1. Ćwiczenia w mówieniu lub pogadanka.

Nauczyciel pyta, czy uczniowie zetknęli się (np. czytając książkę Hanny Januszewskiej *Pyza na polskich drózkach* lub oglądając serię animowaną *Wędrówki Pyzy*) z postacią Pyzy – okrągłej kluseczki-dziewczynki, która w stroju ludowym odwiedza różne regiony Polski. Jeśli dzieci znają Pyzę, nauczyciel prosi o przybliżenie jej, jeśli nie – sam mówi o bohaterce książki i serii animowanej. Może pokazać ten kadr z filmu.

2. Ćwiczenia w cichym i głośnym czytaniu.

Nauczyciel rozdaje uczniom skserowany załącznik nr 1, który zawiera początkowy fragment utworu Hanny Januszewskiej *Pyza na polskich drózkach*. Zostaje w nim przedstawione pochodzenie Pyzy i jej zamiłowanie do zwiedzania Polski. Dzieci czytają ten fragment najpierw po cichu, a następnie kolejni uczniowie odczytują po jednej zwrotce głośno. Starają się oddać wesoły i niecodzienny charakter „narodzin” Pyzy. Nieznane słowa lub frazy, zawarte w słowniczku pod tekstem, nauczyciel objaśnia uczniom.

3. Ćwiczenia z wykorzystaniem mapy.

Prowadzący zajęcia rozdaje uczniom karty pracy – skserowane konturowe mapki Polski, np. formatu A5, aby można je było potem wkleić do zeszytów. Nauczyciel pyta, gdzie narodziła się Pyza (na Mazowszu). Pokazuje na dużej mapie Mazowsze oraz region łowicki, prosi, aby uczniowie zaznaczyli na swoich mapkach te miejsca.

4. Pogadanka na temat dziedzictwa filmowego Łodzi.

Nauczyciel informuje uczniów, że film o Pyzie, który za chwilę obejrzą, powstał w niegdyś bardzo prężnie działającym Studiu Filmów Łalkowych w Tuszynie koło Łodzi, które zostało przekształcone w znane na całym świecie Studio Małych Form Filmowych Se-Ma-For działające w Łodzi. Tutaj narodził się m.in. pingwin Pik-Pok, koty Filemon i Bonifacy, powstały seriale *Mordziaki* i *Trzy Misie* czy filmy o Muminkach. Nauczyciel pokazuje na mapie Łódź i Tuszyn. Prosi, aby uczniowie zaznaczyli rysunkiem klatki filmowej lub klapsu te miejsca. Opowiada o tym, że Łódź obecnie ma status Miasta Filmu UNESCO. Znajduje się tutaj Narodowe Centrum Kultury Filmowej, jedyne w kraju Muzeum Kinematografii, znana na całym świecie łódzka Szkoła Filmowa, a także studio Opus Film, w którym wyprodukowano oscarowe filmy Pawła Pawlikowskiego *Ida* (nagroda) i *Zimna wojna* (nominacja).

5. Metoda Ale kino!

Nauczyciel pokazuje film *Pyza* w reżyserii Lucjana Dembińskiego (1959), który trwa niecałe 10 minut. Prowadzący prosi, aby uczniowie zwrócili uwagę na to, jak ubrana jest Pyza (w strój ludowy z okolic

Łowicza), dokąd podróżuje (do Torunia), jakie elementy folkloru i tradycji regionalnej zostały pokazane w filmie i w jaki sposób (przygotowanie na stolnicy pyz – okrągłych klusek, następnie gotowanie ich w dużym garze stojącym na piecu, wędrówka Pyzy przez łąkę pełną wycinankowych kwiatów – wskazanie ich kolorystyki, podróż autobusem do Torunia drogą, przy której stoją wycinankowe drzewa, krzewy oraz zwierzęta – wskazanie charakterystycznych cech tych wycinanek, m.in. symetrii, pobyt w Toruniu – mieście pierników). Kadry filmowe z załącznika nr 2 ilustrują wymienione powyżej odniesienia do tradycji regionalnej. Po projekcji nauczyciel prosi uczniów o wyodrębnienie elementów tradycji regionu łowickiego i Torunia oraz omówienie ich kolejno na podstawie kadrów z filmu.

6. Nauczyciel pokazuje na mapie Polski Toruń i prosi uczniów o zaznaczenie tego miasta na mapkach konturowych.

7. Pogadanka. Ćwiczenia w samodzielnym sporządzaniu notatki.

Nauczyciel uzupełnia spostrzeżenia uczniów poczynione podczas projekcji filmu o Pyzie. Na podstawie załącznika nr 3 omawia charakterystyczne cechy stroju łowickiego, w który ubrana jest bohaterka filmu, wymienia nazwy poszczególnych elementów ubioru Pyzy (wskazując je kolejno na którymś z powyższych kadrów). Mówi o historii toruńskich pierników i wizerunku Torunia jako miasta „katarzynek”. Prosi uczniów o sporządzenie notatki z zajęć przy użyciu karty pracy (załącznik nr 4).

8. Ćwiczenia aktywizujące oparte na działaniu.

Korzystając z załącznika nr 5, nauczyciel prosi uczniów o: pokolorowanie Pyzy i elementów strojów zgodnie z łowicką tradycją oraz własnymi preferencjami, wycięcie Pyzy i ubiorów, a następnie o „ubranie” Pyzy w kolejne warstwy stroju, tak jak robiły to łowiczanki. Uczestnicy zajęć mogą mocować kolejne warstwy ubiorów za pomocą kleju lub zakładek.

9. Ćwiczenia aktywizujące oparte na działaniu.

Nauczyciel prosi o przygotowanie kolorowego papieru samoprzylepnego i nożyczek. Każdy z uczniów składa jeden arkusz papieru (w „łowickich” kolorach) na pół, a następnie wycina z niego

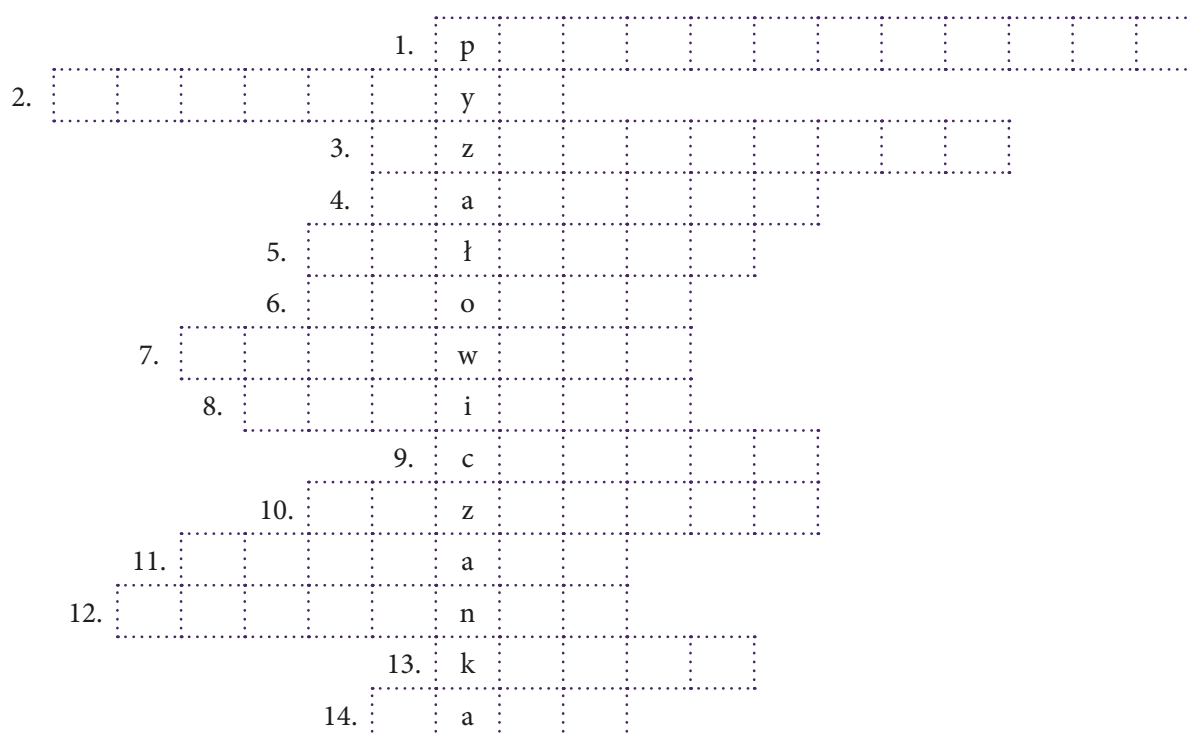
symetryczną kodrę w na przykład kwiatowy wzór. Z papieru w kolorze złotym lub brązowym wycina kształt toruńskiego pierniczka. Wykonane elementy każdy z uczniów nakleja w odpowiednim miejscu

na swojej mapce konturowej. Wraz z poznawaniem innych regionów Polski na uczniowskich mapkach-kartach pracy będzie przybywało naklejek związanych tematycznie z tradycją danego miejsca/regionu.

Praca domowa

Na podstawie informacji zdobytych podczas lekcji oraz własnych notatek, rozwiąż poniższą krzyżówkę. Następnie, na zasadzie wspólnej zabawy,

sprawdź wiedzę swoich bliskich i poproś ich także o rozwiązanie tej krzyżówki. Powodzenia!

1. W tym kolorze jest chustka Pyzy.
2. Ten kamień przypomina kolorem miód, łowiczanki nosiły z tego korale.
3. Czarne, czerwone lub różowe przy trzewikach.
4. Rodzaj wełnianego fartucha zakładanego na spódnicę.
5. Inaczej kiecka.
6. Obok pomarańcza i zieleni najczęściej występujący kolor na łowickich sukienkach.
7. Najpopularniejszy kolor korali.
8. Nazwa miasta, które jest stolicą regionu łowickiego.
9. Wełniana lub jedwabna na głowie łowiczanki.
10. Inna nazwa na sznurowane, łowickie buty.
11. Łowickie stroje w pasy.
12. Inaczej koszula.
13. Łowicka kolorowa wycinanka to inaczej...
14. Zdobienie tkaniny wykonane kolorową nicią. W regionie łowickim najczęściej w motywy różany.

Praca domowa – odpowiedzi

1. p o m a r a ń c z o w y
2. b u r s z t y n
3. s z n u r o w a d ł o
4. z a p a s k a
5. w e ł n i a k
6. f i o l e t
7. c z e r w o n y
8. Ł o w i c z
9. c h u s t a
10. t r z e w i k i
11. p a s i a k i
12. b i e l u n k a
13. k o d r a
14. h a f t

Załącznik nr 1

Hanna Januszewska, *Pyza na polskich drózkach* (fragment)

Mazowiecka gospodyni w wielkiej misie **ciasto czyni**.
Zaczyniła, rozrobiła, z ciasta – pyzy utoczyła.
Rozpaliła dREWKA suche, a wiatr-psotnik w komin dmucha:
– Pyz gotują pełen gar! Zaraz w garze zrobię czar!

Szaławiła dmuchnął w komin, ogień huknął,
strześlił płomień.
Ciąg grzmi w piecu! Para śpiewa i jak bęben gra
pokrywa!
Zobaczycie, co się zdarzy! Toć wiatr w piecu
gospodarzy!
– **Ej – dziś! Dziś! Dziś! – a ochoczo!** Bajki
z garnka wnet wyskoczą!

Gospodyni gar odstawia. Co z tym garnkiem się
wyprawia?
Brzdąka, świszczy, gwizdże, gra! Taki dzisiaj
humor ma!

Ale pyzy się udały! Miękkie, pulchne, krągłe,
białe...
Pięknie się udały – wiercie! Chodźcie, dzieci!
Łyżki bierzcie!

SŁOWNICZEK

Ciasto czynić – robić ciasto, robić zaczyn do ciasta.
Szaławiła – ktoś niepoważny, stale skłonny
do zabaw i psot.
Ej – dziś! Dziś! Dziś! – a ochoczo! – słowa przy-
śpiewki ludowej.
Na łyżę – na łyżkę.

Jedna krągła... krągła druga... A ta trzecia –
oczkiem mruga!
– Matulu, matulu! Ta Pyza ma oczy! Ja Pyzę
na łyżę! A ona – jak skoczy!

Hycnie z łyżki na stół! Stoi! I powiada:
– Ludzie moi, **tu się nie ma co cudować** – wiatr
mnie musiał z czarować!
(...)
Dziarska jestem: stać nie mogę! Już bym chciała
ruszyć w drogę!
Tylko dajcie mi spódniczki i **kabacik**, i buciczki!

– **Toć my na to jak na lato!** Dajcie Pyzie buty,
tato!
A koszulki i **kabatka** nie poskąpi Pyzie matka!

– Pięknie, dzieci, wam dziękuję! Od razu się
z polska czuję!
Z polska noszę się i chodzę, bo z Mazowsza się
wywodzę!

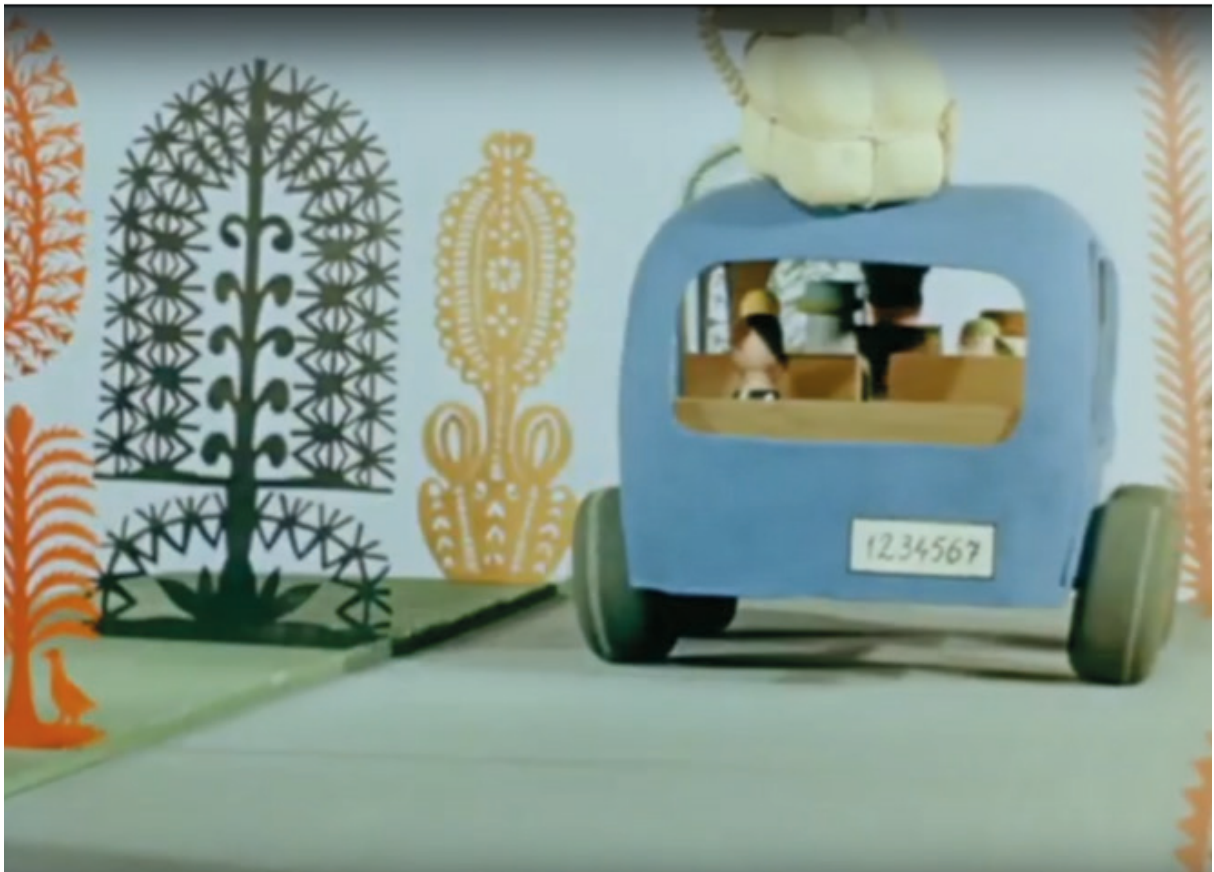
Rwą się naprzód nóżki żwawe – pora ruszać
na wyprawę!
Wabią mnie ścieżyny, dróżki – rwą się naprzód
moje nóżki! (...)

Tu się nie ma co cudować – tu nie ma się czemu
dziwić.
Kabacik, kabatek – ludowy kaftanik nakładany
na koszulę.
Toć my na to jak na lato! – bardzo nam to odpo-
wiada.

Załącznik nr 2

Załącznik nr 3

Łowicki strój kobiecy

Kolorem dominującym w stroju łowickim był pomarańcz, który zestawiano z zielenią, cynobrem (czerwienia wpadającą w pomarańcz), fioletem i bielą. Wyszywanie odgrywało w kulturze łowickiej znaczącą rolę i wszystkie kobiety mieszkające w tym regionie własnoręcznie zdobiły swoje ubrania pięknymi haftami. Haftowano koszule, chustki, serdaki. Początkowo głównym motywem haftu na strojach były bratki, potem najważniejszą ozdobą stały się róże. Do uszycia sukni i spodni w strojach łowickich używano wełnianych tkanin w pionowe pasy, stąd wzięło się popularne określenie tych ubiorów – „**pasiaki**”.

Kobiety nosiły na głowach **chustki**. Chustki miały formę kwadratu o długości boku równej 75 centymetrów, czyli były duże. Szyto je z wełny (były to tzw. szalinówki), jedwabiu (zwane jedwabnicami) i białego płótna. Chusty z jedwabiu i płótna wiązano najczęściej do tyłu, a te z wełny miały wiązanie pod brodą.

Łowickie wycinanki

W II połowie XIX w. **wnętrza chłopskich chałup zaczęto dekorować wycinankami**. Robiono je własnoręcznie z kolorowego papieru, używając niekiedy do tego nożyc do strzyżenia owiec. Pełniły funkcje ozdobne, były najczęściej umieszczane na belkach pod stropem (sufitem), na ścianach pomiędzy oknami lub nad drzwiami do domu.

Toruńskie pierniki

Legenda o powstaniu toruńskich pierników mówi o Katarzynie, córce młynarza, która miała przygotować wysmienite przysmaki na przyjazd króla do Torunia. Pszczoły podpowiedziały jej recepturę, która polegała na dodaniu miodu do chleba i ciast. Wypieki udały się znakomicie, a król zaczął odtąd sławić toruńskie pierniki w całej Europie. Do dziś niektóre pierniki nazywane są „katarzynkami”.

Pierwsze wzmianki o wypieku pierników z Torunia pochodzą z XIV w. Pierniki piekli mistrzowie i rzemieślnicy toruńscy, a także mnisi i mniszki w toruńskich klasztorach. W roku 1751 miało miejsce otwarcie przez Gustawa Weesego

Wełniak, nazywany też **kiecką**, miał formę spódnicy połączonej ze stanikiem. Spódnica wełniaka była bardzo szeroka, uszyta nawet z sześciu metrów materiału. Zależnie od okresu, była długa niemal do kostek lub krótsza, tylko do kolana. Na spódnicę zakładano **zapaskę**, obszerny, wełniany fartuch, także w paski. **Stanik** wełniaka wyróżniał się prostym krojem. Był w tym samym kolorze co pasiak lub szyty był z czarnego aksamitu.

Kobiece koszule, tak zwane **bielunki**, miały szerokie rękawy zakończone mankietami, a przy szyi znajdował się wykładany, zwykle duży kołnierzyk. Bielunki szyte były z lnu lub bawełny.

Do świątecznego stroju łowickiego kobiety zakładały **czarne trzewiki** na obcasie. Długość cholewki takiego buta sięgała do połowy łydki, a sznurowadła były w kolorze czarnym, czerwonym albo różowym. Do tego zakładano koniecznie **korale** – czerwone (prostokątne wałeczki z koralu) lub sznury bursztynów (na podstawie <https://tiny.pl/tg5gz>).

Motywy najczęściej powtarzającymi się były wielobarwne kwiaty, ale także inne motywy roślinne czy zwierzęce lub proste scenki z życia wsi. Typy łowickich wycinanek to **kodra** (kolorowa, papierowa wycinanka), „**gwiazda**” i „**tasiemka**”.

w Toruniu fabryki pierników. Jest to najstarsza przemysłowa manufaktura w regionie istniejąca nieprzerwanie do dzisiaj.

Rokrocznie w czerwcu w Toruniu odbywa się Toruńskie Święto Piernika w skansenie przy Muzeum Etnograficznym, a od 2004 roku działa Piernikowe Miasteczko. Na deptaku przed toruńskim Dworem Artusa zainicjowano w 2003 roku Piernikową Aleję Gwiazd. W tablicach w formie piernikowej „katarzynki” znajdują się autografy znanych osób wywodzących się i związanych z Toruniem, których wybitne osiągnięcia rozświetwiają miasto w Polsce i na świecie.

Załącznik nr 4

Karta pracy – notatka z zajęć

Wstaw słowa znajdujące się poniżej w odpowiednie, wy kropkowane miejsca.

chustki, róże, kołnierzyk, pomarańczowy, bielunkami, wycinankami, pionowe pasy, kwadratu, czarnego, zapaskę, obcasie, korale, kolorowego papieru, kwiaty, miodu

Najczęściej występującymi kolorami w stroju łowickim były, zielony, czerwony, fioletowy i biały.

Kobiety ozdobiły swoje stroje haftem. Najpopularniejszy motyw stanowiły

Do szycia strojów łowickich używano wełnianych tkanin w, dlatego nazywano te ubrania „pasiakami”.

Kobiety nosiły na głowach, Miały one kształt, Szyto je z wełny, jedwabiu lub płótna.

Wełniak, nazywany też kiecką, miał formę spódnicy połączonej ze stanikiem. Na spódnicę zakładano obszerny, wełniany fartuch. Stanik wełniaka był często szyty z aksamitu.

Kobiece koszule nazywano, miały szerokie rękawy zakończone mankietami, a przy szyi znajdował się wykładany, zwykle duży

Do świątecznego stroju łowickiego kobiety zakła-

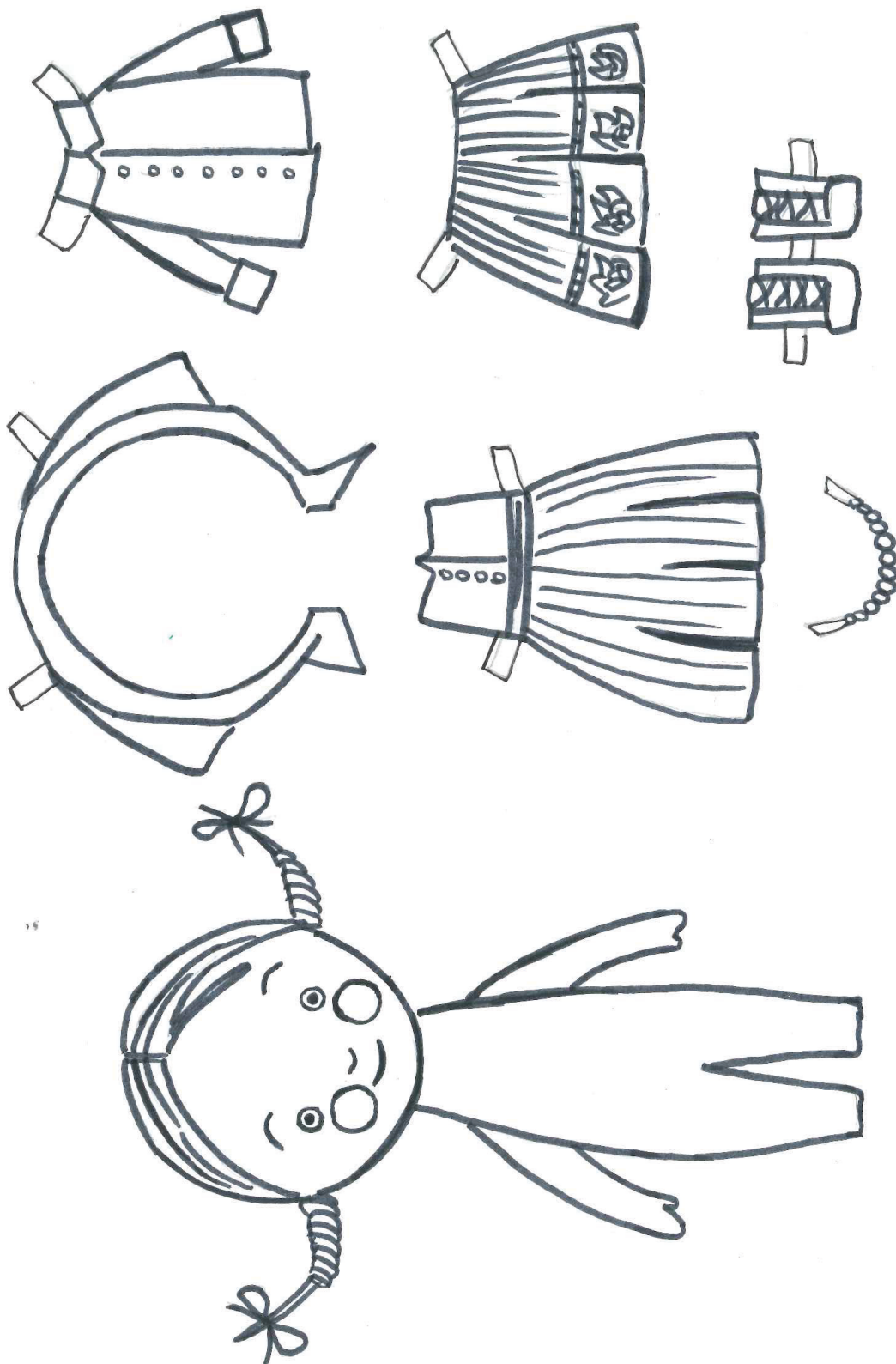
dały czarne trzewiki na, Te długie, wiązane z przodu buty miały sznurówadła w kolorze czarnym, czerwonym albo różowym.

Do tego noszono czerwone lub sznury bursztynów.

W XIX w. wnętrza chłopskich chałup zaczęto dekorować, aby ozdobić i upiększyć domy. Robiono je własnoręcznie z, używając niekiedy do tego nożyc do strzyżenia owiec. Motywami najczęściej powtarzającymi się były wielobarwne, Typy łowickich wycinanek to kodra (kolorowa, papierowa wycinanka), „gwiozda” (gwiazda) i „tasiemka”.

Toruńskie pierniki nazywane są często, Legenda o powstaniu toruńskich pierników mówi o Katarzynie, córce młynarza, która miała przygotować wyśmienite przysmaki na przyjazd króla do Torunia. Pszczoły odpowiedziały jej recepturę, która polegała na dodaniu do chleba i ciast.

Załącznik nr 5

rys. Karolina Kicińska